

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛУЦЬКОЇ ЄЗУЇТСЬКОЇ ШКОЛИ У 1648–1700 РОКАХ

Упродовж 1648–1700 рр. Луцька єзуїтська школа демонструвала чималий культурно-освітній потенціал. У цьому переконує діяльність місцевої бурси музикантів, інтенсивність проведення публічно-культурних заходів за участі вихованців Луцького колегіуму, стан його бібліотеки, обсяг і структура творчої спадщини викладачів.

Луцька єзуїтська школа тривалий час була не лише важливим осередком гуманістичної освіти на українських землях, а й джерелом поширення культурних віянь Ренесансу і Бароко. Найбільший інтерес під цим кутом зору викликає друга половина XVII ст., коли школа, зазнавши потужного деструктивного удару у війнах середини цього-таки століття, почала долати його наслідки. З'ясування спроможності цього освітнього закладу до ретрансляції західної культури неможливе без всебічного вивчення його культурно-освітнього потенціалу. Це, своєю чергою, вимагає аналізу тодішнього стану бібліотеки й бурси музикантів колегіуму, публічно-культурної активності його учнів, а також творчої спадщини викладачів. Хоча ця проблематика і знайшла відображення у низці наукових праць¹, проте її висвітлення мало спорадичний або узагальнюючий характер, не даючи адекватного цілісного уявлення. Власне, це спробує зробити автор цієї статті.

Розпочати варто з діяльності бурс музикантів (*bursatum musicorum*)² – вагомої складової культурного потенціалу майже кожної української школи Товариства Ісуса. Вплив згаданих бурс на місцеве населення проявлявся у двох головних формах – забезпеченні музично-хорового супроводу богослужінь та публічних урочистостей, а також підготовці кваліфікованих фахівців, які згодом могли реалізовувати свої творчі здібності далеко поза межами *alma mater*.

¹ Див., наприклад: Łukaszewicz J. *Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794.* – Poznań, 1849, 1851. – Т. 1, 4; Załęski S. *Jeziuci w Polsce.* – Kraków, 1905. – Т. 4; Grzebień L. *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku //* Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne. – 1975. – Т. 30. – S. 223–278; Т. 31. – S. 225–281; Obirek S. *Działalność kulturalna jezuitów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1564–1668). Próba syntezy.* – Kraków, 1996; Kochanowicz J. *Słownik geograficzny jezuickich burs muzycznych.* – Kraków, 2002; Eiusdem. *Geneza, organizacja i działalność jezuickich burs muzycznych.* – Kraków, 2002.

² Див., зокрема: Серяков С. О. *Бурси музикантів в осередках єзуїтської освіти на українських землях Речі Посполитої у 1648–1700 рр. //* Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2003. – № 603: Серія «Історія України». – Вип. 6. – С. 3–8.

Такий дуалізм був логічним наслідком подвійної сутності бурс. З одного боку, це були професійні музичні колективи, а з іншого – спеціалізовані складові єзуїтських шкіл, де юнаків навчали грі на різних музичних інструментах, сольному і хоровому співу, а також умінню читати й писати ноти³. Двоїстість сутності бурс музикантів визначала неоднорідність статусу їхніх членів, яких можна умовно поділити на дві категорії. До першої належали особи, що на даний момент лише здобували музичну освіту. Їх обирали з-поміж загалу вихованців за наявності музикальних здібностей і походження з незаможної родини⁴. Після трьох років набуття освіти в бурсах юнаки переходили до другої категорії – осіб, що повертали своєрідний борг колегіуму, безкоштовно навчаючи музиці своїх молодших колег. Лише після завершення другого трирічного терміну перебування в бурсі єзуїтським вихованцям дозволяли вийти з її складу або продовжити працювати вже в ролі найманих співробітників⁵.

Луцька *bursa musicorum* виникла вже невдовзі після заснування місцевої школи (1616). Хоча в подальшому її стали називати бурсою для бідних (*bursa pauperum*), проте початкової функції вона не втратила⁶. Опосередковане уявлення про якість діяльності бурси після 1648 р. дає аналіз рівня її фінансування: у 1649–1660 і 1672–1678 рр. матеріальне забезпечення обмежувалося 40 флоренами, що були передбачені на відповідні потреби у загальному бюджеті колегіуму⁷, натомість у 1678–1681 рр. вона вже мала окреме джерело фінансування – цільову суму капіталу розміром 830 флоренів, а його річний відсоток зріс порівняно з попередніми часами більш ніж удвічі (до 83 флоренів)⁸. У подальшому існування луцької *bursae pauperum* з певністю можна простежити лише починаючи з 1683 р. Саме тоді луцькою капітулою було затверджено постійну милостиню для бідних і старанних вихованців місцевої єзуїтської школи, яку щосуботи розподіляв між ними префект⁹.

Іншим дієвим важелем реалізації культурно-освітнього потенціалу Луцького колегіуму були публічно-культурні заходи за участі вихованців – лекції, вистави, диспути, виголошення промов,

³ Obirek S. *Jezuici w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1564 – 1668.* – Kraków, 1996. – С. 85; Pelczar R. *Szkolnictwo jezuickie w Jarosławie 1575–1773 r.* // *Nasza Przyszłość.* Т. 84. – Kraków, 1995. – С. 40.

⁴ Grzebień L. *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce...* – С. 260.

⁵ Obirek S. *Działalność kulturalna jezuitów...* – С. 37.

⁶ На синонімічність понять *bursa pauperum* і *bursa musicorum* у випадку Луцького колегіуму звертає увагу Єжи Коханович. Зокрема він згадує про їх ототожнення в «*Informatio circa Bursam Pauperum Studiosorum*»: Kochanowicz J. *Słownik geograficzny jezuickich burs muzycznych.* – С. 149.

⁷ Archivum Romanum Societatis Iesu [далі – ARSI]. – Polonica 12. – F. 300; Polonica 13. – F. 133–134, 205; Polonica 14. – F. 110; Polonica 16. – F. 121 v.; Polonica 17. – F. 129.

⁸ Ibidem. – Polonica 18. – F. 137 v.

⁹ Załęski S. *Jezuici w Polsce.* – Т. 4. – С. 947.

віршів і т. д. Після 1648 р. інтенсивність їх влаштування на певний час знижується (зокрема до 1668 р. не відбулося жодного заходу), але на зламі 1660–1670-х рр. знову має активний характер – три діалоги і дві драми. Загалом же в останній чверті XVII ст. вихованці луцьких єзуїтів брали участь щонайменше у десяти публічно-культурних заходах – виголошенні діалогів та промов, декламаціях, виставах тощо¹⁰.

Демонстрація творчої активності учнів відіграла важливу роль у навчальному процесі, входячи до кола обов'язкових шкільних вправ. Зокрема, йдеться про публічні лекції у граматичних класах та диспути в класах *studia superiora*¹¹. Водночас такі акції були засобом заохочення до навчання. Наприклад, з-поміж вихованців класів поезії і риторики (*studia humaniora*) на участь у публічних лекціях і диспутах могли розраховувати лише ті, хто найкраще проявив себе під час щоденних занять¹².

Ще однією функцією шкільних публічно-культурних заходів було утвердження сприятливої думки про освітній рівень шкіл з метою привабити потенційних вихованців. Аби максимально розширити глядацьку аудиторію, єзуїти влаштовували згадані заходи зазвичай під час великих свят – Різдва, Великодня, Зелених Свят тощо¹³, коли до міста з'їжджалося чимало гостей. Ця тактика давала успішні результати, забезпечуючи присутність численних глядачів (наприклад, у 1675 р.) не лише з Луцька та його околиць, а й з віддалених теренів, ба навіть із-за меж Речі Посполитої¹⁴.

Особливу роль у кожному освітньому осередку єзуїтів відіграла бібліотека. З одного боку, від її кількісного та якісного наповнення залежала спроможність викладачів готувати на належному рівні навчальні курси й вистави, писати власні праці з теології і філософії, промови, панегірики, поетичні твори. З іншого боку, книжкові фонди єзуїтських колегіумів і резиденцій служили додатковим джерелом знань для учнів, а також, зрозуміло, взірцем наслідування у вдосконаленні поетичних та риторичних умінь. Розміри бібліотеки Луцького колегіуму до початку воєнних дій 1648 р. достеменно невідомі. Натомість відомо, що з наближенням театру війни місцеві єзуїти спробували евакуювати своє зібрання до безпечнішого місця, відтак, більша частина бібліотеки у 1648 р. опинилася в Торуні¹⁵. Решта книг залишилася у Луцьку й була

¹⁰ Okoń J. *Dramat i teatr szkolny. Sceny jezuickie XVII wieku* // *Studia staropolskie*. – 1970, t. 26. – S. 364–368.

¹¹ *Ustawa szkolna Towarzystwa Jezusowego (1599)* // *Archiwum dziejów oświaty*. – Т. 13. – Warszawa, 2000. – S. 88, 117.

¹² *Ibidem*. – S. 120.

¹³ *Ibidem*. – S. 118.

¹⁴ ARSI. – *Polonica* 54. – F. 155.

¹⁵ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy. 1564–1995*. – Kraków, 1996. – S. 393.

пізніше привласнена місцевим мешканцем Миколаєм Якубовичем¹⁶. Не вдалося зберегти й торунський фонд: у 1656 р. книжки луцьких єзуїтів, як військовий трофей, потрапили до шведського дипломата Шерінга Розенхане¹⁷. Тож у другій половині XVII ст. колегіум був змушений починати розвиток своєї книгозбірні фактично з нуля. Цьому сприяло поліпшення справи з фінансуванням: якщо 1649 р. у бюджеті колегіуму не передбачено жодних витрат на потреби бібліотеки, то впродовж двох наступних років вона отримувала щорічно по 100 флоренів¹⁸. З огляду на це логічно припустити, що йшлося, по суті, про формування нового зібрання, яке компенсувало би втрачений торунський фонд.

До 1658 р. згадок про фінансування немає¹⁹, проте надалі справа змінилася на краще. У 1658 р. колегіум отримав чималу грошову суму (1 тис. флоренів)²⁰, яку залучили до лихварських операцій, у результаті чого вона стала джерелом сталого фінансування бібліотеки. У період до 1665 р. на її потреби щорічно надходило по 100 флоренів²¹, а впродовж 1665–1669 рр. у зв'язку з подвоєнням фондової суми капіталу щорічне забезпечення книгозбірні зросло до 200 флоренів²². Такий рівень фінансування, ймовірно, зберігався до 1672 р., після чого матеріальну підтримку бібліотеки, схоже, на кілька років припинили²³, відновивши між 1675–1678 рр. у розмірі щорічного прибутку (200 флоренів) зі згадуваної вище фондової суми (2 тис. флоренів)²⁴. Постійному збільшенню книжкового фонду сприяли також внески благодійників, наприклад, у 1678 р. власну книгозбірню бібліотеці колегіуму подарував канонік Антоній Щуцький²⁵.

Відносна стабільність політичної ситуації на Волині кінця 1670–1680 рр. зумовила подальше розростання бібліотеки. Зокрема впродовж 1678–1681 рр. колегіум отримав у розпорядження чергову грошову суму розміром 1 тис. флоренів, відсотки від якої йшли на утримання та розвиток книгозбірні, а згодом, у 1680-х рр., обидва джерела фінансування злилися в єдину грошову суму (3 тис. флоренів), що приносила щорічний десятивідсотковий прибуток²⁶. Врешті, на початку 1690 років обіговий капітал бібліотеки зріс до

¹⁶ *Архив Юго-Западной России.*— К., 1914.— Ч. III.— Т. 4: Акты, относящиеся к эпохе Богдана Хмельницкого.— С. 449.

¹⁷ *Historia Torunia.*— Т. 2, cz. 2.— Toruń, 1994.— S. 250.

¹⁸ ARSI.— *Polonica* 12.— F. 137, 297 v.

¹⁹ ARSI.— *Polonica* 13.— F. 134, 205.

²⁰ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...*— S. 393.

²¹ ARSI.— *Polonica* 14.— F. 111, 268.

²² *Ibidem.*— *Polonica* 14.— F. 268; *Polonica* 15.— F. 120 v.

²³ *Ibidem.*— *Polonica* 15.— F. 120 v., 210; *Polonica* 16.— F. 121–121 v.

²⁴ *Ibidem.*— *Polonica* 17.— F. 129 v.

²⁵ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...*— S. 393.

²⁶ ARSI.— *Polonica* 18.— F. 137 v.; *Polonica* 20.— F. 177 v.

4 тис. флоренів, хоча відсотки від цієї суми досягали адресата вкрай нерегулярно, бо частину надходжень спрямовували на інші потреби. Натяки на таку практику містить, зокрема, «*Catalogus triennalis*» колегіуму за 1693 р., повідомляючи, що єзуїтський осередок винен своїй бібліотеці 800 флоренів²⁷. У період між 1693–1696 рр., схоже, фінансову підтримку книгозбірні було взагалі призупинено, принаймні про неї не згадує «*Catalogus triennalis*» 1696 р.²⁸

Утім, до кількісного зростання луцької бібліотеки тоді ж, у 1690-і рр., мало приводити поповнення збірки інтелектуально-культурною продукцією луцьких єзуїтів, зокрема так званими «*Libri actuum et exhibitionum*». Останні були щорічними компендіумами публічних промов, діалогів, віршів, драм і містерій, що їх виконували учні колегіуму. Найвідомішим з-поміж творів такого змісту була драма «*Solis Regia, in Luceoriensi Atheneo demonstrata anno 1699, 31 augusti*»²⁹.

Безпосереднє керівництво єзуїтськими книгозбірнями покладалося на спеціальну посадову особу – префекта бібліотеки (*praefectus bibliothecae*), або просто бібліотекаря (*bibliothecarius*), якого призначав провінціал чи голова відповідного осередку³⁰. «*Catalogi breves*» Луцького осередку за 1648–1700 рр. згадують лише двох осіб з такими функціями – Йоана Гиблича (1676/77 н.р.) та Йоана Котецького (1683/84 н.р.), які одночасно були міністрами колегіуму³¹. До головних обов'язків префекта бібліотеки належало здійснювати ретельний контроль за користуванням книгами, передусім запобігати вільному доступові читачів до літератури, що внесено до «Індексу заборонених книг». Книгосховище мало бути неодмінно зачиненим, а ключі від нього дозволялося тимчасово передавати лише обмеженому колу осіб, визначених ректором³²: викладачам філософії і теології, проповідникам і тим із єзуїтів, кому ректор особисто довіряв. Та навіть ці люди були зобов'язані брати літературу лише з відома префекта бібліотеки³³.

Певну роль у дотриманні згаданого контролю відігравав і провінціал, що мусив стерегти, аби вихованці підпорядкованих йому колегіумів і резиденцій не користувалися забороненими книжками³⁴. У конкретних навчальних закладах за це відповідали префекти навчання: бібліотекар не мав права видавати учням літе-

²⁷ Ibidem.— Polonica 20.— F. 359.

²⁸ Ibidem.— Polonica 21 A.— F. 19–19 vb.

²⁹ Левицкий О.И. *Луцкая старина*.— К., 1891.— С. 10.

³⁰ Див., зокрема: ARSI.— Polonica 44.— F. 297 v., 311 v., 314 v., 348 v.; Polonica 45.— F. 7, 7 v., 9 v., 60, 60 v., 63, 69, 70 v.

³¹ ARSI.— Polonica 44.— F. 297 v., 348 v.

³² Loyola I. *Konstytucje Towarzystwa Jezusowego*. Cz. 4. // *Archiwum dziejów oświaty*.— T. 13.— Warszawa, 2000.— S. 13.

³³ Grzebień L. *Organizacja bibliotek jezuitkich w Polsce*...— S. 243–244.

³⁴ *Ustawa szkolna Towarzystwa Jezusowego (1599)*.— S. 41.

ратуру без їхньої рекомендації³⁵. Проте і цього в деяких випадках було недостатньо, зокрема коли йшлося про книги для слухачів курсів теології і філософії. Тут рішення префекта навчання мусив схвалити ректор, спираючись на думку професорів. Останні могли й самостійно визначати коло літератури, якою користувалися вихованці. Зокрема одним із обов'язків викладачів класів *studia inferiora* було утримувати своїх учнів у школі, а за можливості й поза нею, від читання «небезпечних» книг³⁶.

Яка саме література потрапляла до цієї категорії? Для учнів перших п'яти класів єзуїтської школи особливо небезпечними вважалися ті праці, зміст яких міг негативно вплинути на моральність молоді³⁷. Втім, книжки такого роду здебільшого підлягали не забороні, а очищенню від непристойних фрагментів і слів. Якщо ж цензурування виявлялося неможливим (як у випадку з поезією Теренція), то учнів позбавляли можливості читати такі твори, аби «їхній зміст не псував чисті розуми»³⁸. Противагою були акценти на «цінні» книжки. Скажімо, учням *studia inferiora* наполегливо радили читати літературу, корисну для духу (насамперед життя святих)³⁹. Більш конкретно й категорично визначали літературу, «потрібну» для слухачів курсів теології і філософії. Це передусім «Сума теології» св. Фоми Аквінського та якийсь із коментарів до Арістотеля. Окрім бажаної навчальної літератури, вихованці курсу теології мусили обов'язково читати ухвали Тридентського собору та, зрозуміло, Біблію. Щодо творів отців церкви, то вони не були гарантовано доступні: їхній конкретний перелік, як і можливість видачі, залежали від згоди ректора й префекта навчання. Останній також визначав для слухачів курсів філософії і теології бажану літературу з тематики гуманітарних наук: згідно з «*Ratio studiorum*», її радилося надавати для читання якомога частіше⁴⁰.

Розподіл книжок на «корисні» та «шкідливі» вирішував їхню подальшу долю в бібліотеках єзуїтських осередків. Адже префект навчання мав стежити за тим, аби у книгозбірні було достатньо літератури першої категорії і не забагато «нецінних» праць⁴¹. До останніх передусім належали твори свавільної та аморальної тематики, і від них бібліотеки намагалися звільнитися у першу чергу. Натомість книжки, сумнівні з точки зору католицької ідеології (зокрема й унесені до індексу заборонених), нерідко зберігалися, проте їх тримали окремо від решти фонду, старанно охороняли

³⁵ Ibidem.— S. 46.

³⁶ Ibidem.— S. 51, 84.

³⁷ Ibidem.— S. 84.

³⁸ Ibidem.— S. 41.

³⁹ Ibidem.— S. 84.

⁴⁰ Ibidem.— S. 51–52.

⁴¹ Ibidem.— S. 51.

і надавали в користування, як уже згадувалося, тільки уповноваженим особам⁴².

Перелік праць, що їх учні могли отримувати з бібліотек, залежав і від тематичного складу книгозбірні, зумовленого насамперед тривалістю її існування. Якщо бібліотека була відносно новою, то в ній домінували роботи гуманітарного змісту, а серед релігійних творів зустрічалось багато праць некатоликів. Це можна пояснити тим, що бібліотеку, яка щойно починала формуватися, поповнювали переважно подарунки від світських осіб (напевно, саме завдяки цій обставині до Луцького колегіуму потрапила праця київського єпископа Юзефа Верещинського «*Politica*» 1595 р.). З плином часу, коли книжковий фонд дедалі щільніше узалежнювався від ініціативи та фінансів колегіуму, у структурі його бібліотеки зростає вміст католицької літератури теологічно-філософсько-аскетичного характеру. У випадку Луцького колегіуму за приклад може послужити набуття примірника відомого твору єзуїта Теофіла Рутки «*Goliat, swoim mieczem porażony*» (1689)⁴³.

У другій половині XVII ст. бібліотека Луцького осередку також постійно поповнювалася рукописами, причому переважно світського характеру. Зокрема з-поміж рукописів, що їх у цей час набула бібліотека Луцького колегіуму, суто релігійний зміст мала тільки збірка диспутів між єзуїтськими богословами і некатоликами, натомість решту недрукованого фонду становили тексти або світські, або з царини учнівської творчості. Їх можна умовно поділити на три змістові категорії. Перша – це офіційні документи колегіуму, що не мали безпосереднього стосунку до його освітньої діяльності: книги надходжень та видатків (*Libri rationum percipitae et expensae collegii Luceoriensis Societatis Iesu*), записи пожертвувань, листи і розпорядження генералів Товариства тощо. Наступну категорію рукописів світської тематики становили інструкції з різних навчальних предметів. Врешті, до третьої групи можна віднести найрізноманітнішу продукцію, у тому числі вже згадувані «*Libri actuum et exhibitionum*», себто збірки студентських публічних промов, діалогів, віршів, містерій і драм.

Ще одним проявом культурно-освітнього потенціалу Луцької єзуїтської школи (а також його важливою складовою) був творчий доробок викладачів. Залежно від періоду написання відповідних текстів (до, під час чи після педагогічної діяльності), він міг по-різному відлунювати в роботі колегіуму. Якщо роботу було написано раніше, викладач ретранслявав учням той інтелектуальний

⁴² Grzebień L. *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce...* – S. 278; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 43.

⁴³ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 42–43; Левицкий О.И. *Луцкая старина.* – С. 10.

багаж, що вже відображено у його праці. Коли твір виник під час викладання в Луцьку, то його випадає рахувати за безпосередню складову культурно-освітнього потенціалу тутешнього колеґіуму, коли пізніше – то здобутки єзуїтських викладачів належить розцінювати як потенційні: вони могли впливати на Луцьку школу лише у вигляді окремих ідей і думок, що їх було розвинуто пізніше.

З огляду на навчальний характер закладу, не дивує наявність у творчій спадщині викладачів Луцької єзуїтської школи численних курсів лекцій з теології. Серед їх авторів, зокрема, зустрічаємо Станіслава Гловчинського (1663–1722), який викладав у Луцьку інфіму (1682/1683 н. р.)⁴⁴. Збереглися курси лекцій зі схоластичної теології Георгія Дембського (1668–1733) і Бартоломея Барановича (1655–1707): перший читав у Луцьку курси інфіми (1691/1692 н. р.), граматики (1692/1693 н. р.) і поезії (1693/1694 н. р.), натомість другий – поезію (1679/1680 н. р.) і риторику (1680/1681 і 1688/1689 н. рр.)⁴⁵. Серед збережених рукописних курсів канонічного права є принаймні дві роботи, написані колишніми педагогами Луцької школи ордену: перший належить Йозефу Анджейовичу (1665–1739), який у 1689/1690 н. р. читав у Луцьку поезію і риторику⁴⁶, другий – Ігнатію Гловацькому (1667–1729), що викладав тут синтаксис у 1699/1700 н. р. До творчої спадщини Гловацького також належить відома друкована теологічна праця «*Gladius evaginatus*» (Каліш, 1725)⁴⁷.

Певний внесок у вивчення першоджерел Католицької Церкви (Св. Письма, папських документів, робіт видатних західних теологів) зробив Матеус Ігнацій Тлучинський (1606–1684), який 1663/1664 н. р. викладав у Луцьку моральне богослов'я⁴⁸. Його найвідоміші твори – це «*Wielki rozmaitych odpustów skarb z przywilejów papieżkich y z różnych doświadczonych autorów...*» (Краків, 1662) і «*Wieniec paniński z rozlicznych kwiatów rajskich s Pisma S. y ze zdanią Oyców SS.*» (Краків, 1682)⁴⁹. Тлучинський активно працював і у сфері агіографії, залишивши низку житій побожних поляків («*Vita et mors Alberti Menciński S.J. ...*» (Краків, 1661), «*Żywot W.X. Marcina Laterny S.J. y W.X. Piotra Skargi S.J.*» (Краків, 1676) та ін.)⁵⁰. Значно скром-

⁴⁴ ARSI. – Polonica 19. – F. 12. Нині цей курс лекцій зберігається у бібліотеці Кельчинської семінарії (BSKielce 172): *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 184.

⁴⁵ ARSI. – Polonica 17. – F. 34 v.; Polonica 18. – F. 49 v.; Polonica 20. – F. 65, 250 v.; Polonica 22. – F. 57 v.; Polonica 44. – F. 313; Polonica 45. – S. 49, 104; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 26–27, 124.

⁴⁶ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 10; ARSI. – Polonica 20. – F. 62.

⁴⁷ Ibidem. – S. 184; ARSI. – Polonica 20. – F. 244; Polonica 22. – F. 58; Polonica 45. – F. 218; Brown J. *Biblioteka pisarzyw assistencji polskiej Towarzystwa Jezusowego powiększona dwoma dodatkami, z których pierwszy zawiera polskie i rossyjskie tłumaczenia, drugi wydania pisarzy Towarzystwa Jezusowego do innych assistencji należących w Polsce i Rossyi.* – Poznań, 1862. – S. 198.

⁴⁸ ARSI. – Polonica 44. – F. 193; Polonica 14. – F. 10 v., 191.

⁴⁹ Brown J. *Biblioteka pisarzyw assistencji polskiej Towarzystwa Jezusowego...* – S. 402–403.

⁵⁰ Ibidem; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 694.

нішим є агіографічний доробок викладача риторики Луцького колегіуму (1686/1687 н.р.) Стефана Веловейського (1654–1721), автора єдиної праці «*Nowe żywoty świętych*» (Каліш, 1735–1739)⁵¹.

Що ж до філософії, то вона виконувала в єзуїтському шкільництві роль допоміжного предмета, покликаною увести учня у теоретичне пізнання богословської науки⁵². Ця обставина, поряд із прискіпливою цензурою, звісно, не заохочувала професорів до активного написання філософських праць. Тому не дивує їх відсутність у творчій спадщині тих єзуїтів, які впродовж 1648–1700 рр. викладали в Луцькому колегіумі. Як виняток можна згадати рукописний курс фізики Томаша Камінського (1654–1705). Хоча ця праця з'явилася не раніше 1686 р., окремі її складові, можливо, були використані у попередній навчальній практиці Камінського, коли він викладав у Луцьку риторіку (1684/1685 н. р.)⁵³.

Не користувалися великим інтересом серед тодішніх викладачів Луцької єзуїтської школи і прикладні науки. Певний стосунок до цієї сфери, ймовірно, мав лише Альберт Глазович (1655–1719), який провадив у Луцькому колегіумі курси філософії (1692/1693–1693/1694 н. рр.) і моральної теології (1697/1698–1699/1700 н. рр.), а пізніше активно реалізував себе як архітектор. Зокрема він продовжив будівництво приміщення Львівського колегіуму, закінчив спорудження вежі костьолу й прибудував нову башточку (1701–1703)⁵⁴.

Неувагу до прикладних та математично-природничих наук можна пояснити насамперед гуманітарним характером єзуїтської освітньої системи. Власне, в цій сфері, на ниві проповідництва, поезії і драматургії, викладачі проявляли себе з блиском. Збереглося два дидактичні взірці такого роду – рукописні курси лекцій з риторики авторства Станіслава Лучинського (1632–1701) і Станіслава Пончковського (1652–1688): обидва могли бути укладені під час викладання авторами риторики у Луцькому колегіумі відповідно у 1674/1675 і 1683/1684 н. рр.)⁵⁵. Ширше представлено проповіді осіб, які в той чи той час викладали в Луцьку. Зокрема автором відомої свого часу друкованої збірки проповідей «*Troiaki pokłon kaznodzieyski odswietny...*» (cz. 1–3, Каліш-Сандомир, 1725,

⁵¹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 734; ARSI. – Polonica 20. – F. 76 v.; Polonica 45. – F. 8.

⁵² Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 140, оп. 1, спр. 119. – Арк. 126.

⁵³ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 265; ARSI. – Polonica 44. – F. 357 v.; Polonica 17. – F. 48; Polonica 19. – F. 50 v.

⁵⁴ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 183; ARSI. – Polonica 18. – F. 40 v.; Polonica 20. – F. 249; Polonica 22. – F. 58; Polonica 45. – F. 85 v., 104, 181 v., 198 v.

⁵⁵ Biblioteka Jagiellońska w Krakowie. – Dział rękopisów. – Rps. 2565; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 394, 496; ARSI. – Polonica 44. – F. 265 v., 348 v.; Polonica 15. – F. 53 v.; Polonica 16. – F. 46 v.; Polonica 19. – F. 22 v.

1729, 1732) був Георгій Дембський (1668–1733), учитель інфіми (1691/1692 н.р.), граматики (1692/1693 н.р.) і поезії (1693/1694 н.р.)⁵⁶. Інший викладач Луцького колегіуму, Бонавентура Геляровський (1657–1711), залишив по собі «*Kazania na niedziele całego roku*»⁵⁷. Ще один, Міхал Долшкевич (1666–1753), який навчав тут граматики (1688/1689 н.р.) і синтаксису (1693/1694 н.р.), згодом став відомим пропагатором культу Божого Серця й автором друкованої збірки проповідей «*Serçe Jezusa zranione*» (Львів, 1740)⁵⁸. Врешті, низку проповідей написав уже згаданий Стефан Веловейський (1654–1721), що викладав у Луцьку в 1686/1687 н.р. риторику⁵⁹, тож цілком можливо, що згадані проповіді було створено саме тут.

Значний сегмент у спадщині викладачів Луцького колегіуму становлять принагідні проповіді. Серед їх авторів можна згадати чотирьох тутешніх педагогів: Альберта Тименецького (1673–1732), Блажея Кожуховського (1656–1708), Йоана Вольського (Огоньчика) (1659–1729) і Антонія Сяркевича (1670–1723)⁶⁰. Перший на початку своєї педагогічної діяльності викладав у Луцьку інфіму й граматику (у 1696/1697 н.р.)⁶¹, другий читав курси граматики (1676/1677 н.р.) і синтаксису (1677/1678 н.р.)⁶², третій і четвертий виконували функції вчителя поезії (відповідно у 1681/1682 і 1696/1697 н.рр.)⁶³.

Збереглися й взірці світського красномовства тутешніх викладачів. Так, Павла Жолчинського (1664–1729) вважають автором анонімного панегирика «*Splendor generis Francisci Prażmowski*» (Львів, 1697), що вийшов друком за часів викладання ним у Луцьку філософії (1696/1697 – 1697/1698 н.рр.)⁶⁴. Інший член ордену, Йоан Гостковський (1651–1738), написав щонайменше кілька панегириків, які нині зберігаються у Ягеллонській бібліотеці (див., зокрема, ВJ 52). Цілком вірогідним місцем їх створення є Луцький колегіум, де Гостковський провадив курс риторики (1676/1677 н.р.)⁶⁵. Те саме можна припустити стосовно промов на відкриття навчального року, автором яких є Шимон Яхимовський (1650–1718). Принаймні одна з них цілком могла бути проголошеною у стінах Луцького

⁵⁶ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 124; ARSI. – Polonica 20. – F. 250 v.; Polonica 22. – F. 57 v.; Polonica 45. – F. 104.

⁵⁷ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 177. У 1682/1683 н.р. він читав тут курс поезії: ARSI. – Polonica 17. – F. 58 v.; Polonica 19. – F. 58; Polonica 44. – F. 339 v.

⁵⁸ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 127; ARSI. – Polonica 20. – F. 80; Polonica 45. – F. 49, 104.

⁵⁹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 734; ARSI. – Polonica 20. – F. 76 v.; Polonica 45. – F. 8.

⁶⁰ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 706, 317, 757, 613.

⁶¹ ARSI. – Polonica 22. – F. 197; Polonica 45. – F. 165.

⁶² Ibidem. – Polonica 16. – F. 14 v.; Polonica 17. – F. 47 v.; Polonica 44. – F. 297 v.

⁶³ Ibidem. – Polonica 18. – F. 47; Polonica 20. – F. 53; Polonica 44. – F. 329 v.; Polonica 45. – F. 165.

⁶⁴ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 801; ARSI. – Polonica 45. – F. 164 v., 181 v.

⁶⁵ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 189; ARSI. – Polonica 17. – F. 23; Polonica 44. – F. 297 v.

колегіуму на початку 1682/1683 н. р., коли Яхимовський викладав тут риторику⁶⁶.

У сфері поезії та драматургії збереглися два твори – Франциска Госцецького (1668–1729) і Гаспра Костковського (1624–1684). Перший з них викладав у Луцькому колегіумі риторику (1698/1699 н. р.), а згодом брав участь у роботі посольства, відправленого до Туреччини для затвердження Карловицького миру (1712–1714). Перебіг цієї дипломатичної місії Госцецький детально змалював у поемі «*Poselstwo wielkie... Stanisława Chomętowskiego*» (Львів, 1732)⁶⁷. Щодо Костковського, луцького учителя риторики (1663/1664 н. р.), то він пізніше написав відому свого часу п'єсу «*Series Fortunae iocus, sive Philippus Bonus Belgii princeps*» (Львів, близько 1669 р.)⁶⁸.

Дещо активнішою виглядає творчість луцьких професорів на ниві історії. Здебільшого це було пов'язано з провадженням хронік тутешнього єзуїтського осередку, що з другої половини XVII ст. набуло доволі стабільного характеру. Особу, яка цим займалася, іменували «*historicus collegii*» – зазвичай це був викладач риторики⁶⁹, себто людина найбільш компетентна в царині історичної тематики, що належала до риторичних студій. Дехто з луцьких викладачів згодом навіть посів місце історика Польської провінції, як-от Гіацинт Гмішовський (1652–1708) і Петр Малецький (1667–1722): перший у 1686–1700, а другий у 1716–1717 роках. Гмішовський перед тим навчав у Луцьку риторики (1677/1678 н. р.), а Малецький інфіми (1687/1688 н. р.)⁷⁰. Розглядаючи історіографічну спадщину єзуїтів, які в другій половині XVII ст. викладали у Луцькому колегіумі, слід також згадати Мартіна Кернозицького (1667–1729) та Йоана Крусинського (1675–1757). Кернозицький, що розпочинав свою педагогічну діяльність у Луцьку (інфіма, 1688/1689 н. р.), згодом написав реляцію про стан Молдавської місії «Товариства Ісуса». Своєю чергою, Крусинський, викладач інфіми й граматики (1698/1699 н. р.), у подальшому став відомим орієнталістом, автором, серед іншого, твору «*Relatio de mutationibus Regni Persarum*» (Париж, 1728); він також видав друком працю Дуррі Ефенді «*Prodromus ad tragicam vertentis belli Persici historiam*» (Львів, 1734)⁷¹.

⁶⁶ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 233; ARSI. – Polonica 17. – F. 58 v.; Polonica 19. – F. 28 v.; Polonica 44. – F. 339 v. В єзуїтських школах честь виголосити промову під час відкриття навчального року надавалася майже виключно викладачам курсу риторики (див.: ARSI. – Polonica 44, 45).

⁶⁷ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 190; ARSI. – Polonica 45. – F. 198 v.

⁶⁸ ARSI. – Polonica 44. – F. 193; Polonica 14. – F. 170; Okoń J. *Dramat i teatr szkolny*. – S. 409.

⁶⁹ Див.: ARSI. – Polonica 44, 45.

⁷⁰ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 184, 405; ARSI. – Polonica 17. – F. 47 v.; Polonica 20. – F. 54 v.; Polonica 45. – F. 22.

⁷¹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S. 278, 335; ARSI. – Polonica 20. – F. 75; Polonica 22. – F. 50; Polonica 45. – F. 49, 199.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що впродовж 1648–1700 рр. Луцька єзуїтська школа відіграла роль помітного культурно-освітнього осередку, який мав би впливати на місцеве населення. Цій меті служили передусім бурса для бідних, яка водночас виконувала функцію бурси музикантів, забезпечуючи музично-хоровий супровід публічних заходів колегіуму, а також саме ці заходи, що влаштовували за участі вихованців. Останні являли собою поліфункціональну акцію – і як елемент навчального процесу, і як супровід релігійних та світських свят, і як реклама школи, і, врешті, як опосередкована форма поширення ренесансно-барокових віянь культури.

Головним підґрунтям для культурної активності луцьких єзуїтів була бібліотека колегіуму. Як і в решті єзуїтських осередків, книгозбірня зростала переважно за рахунок літератури теологічного змісту, а також праць місцевих викладачів. Реалізація їхнього творчого потенціалу (у формі ідей чи готових робіт) не тільки поліпшувала навчальний процес, а й забезпечувала проникнення до колегіуму інформації з різних сфер знання. Найбільшу частку творчої спадщини викладачів становили теологічні праці, що відповідало пріоритетам та цілям діяльності Товариства Ісуса; чималою була й питома вага риторичних творів – важливого елемента культури Бароко й основи світської складової єзуїтської освіти. Певною несподіванкою виглядає малий вміст поетичних і драматичних текстів. Можна припускати, що це зумовлювалося орієнтацією тодішніх викладачів колегіуму на створення духовної продукції, необхідної для перетворення Луцька на один зі східних форпостів ордену і Католицької Церкви в цілому. Саме цим, вірогідно, пояснюється й незначний внесок до царини філософії та математично-природничих наук, хоча, з іншого боку, причина могла бути й простішою – у Луцькому колегіумі ці предмети довго не викладали⁷². Порівняно невеликий сегмент творчої спадщини місцевих єзуїтів утворюють і роботи з історії. Такий стан речей зайвий раз підкреслює периферійність згаданих дисциплін з перспективи стандартів освіти, встановлених «*Ratio studiorum*».

Sergiy Seryakov

LUCK JESUIT SCHOOL'S CULTURAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE IN 1648–1700

During 1648–1700 Luck Jesuit School demonstrated essential cultural and educational significance. It can be seen from the activity of Luck Jesuit seminary for musicians and intensity of conducting public cultural events with participation of Luck Jesuit College's pupils, from the library's condition, the amount and the components of teachers' creative heritage.

⁷² Див. зокрема: Серяков С. *Єзуїтське шкільництво в Україні: кількісні показники та структурний розвиток (кін. 40-х – сер. 90-х рр. XVII ст.)* // Український історичний збірник 2001.– К., 2002.– С. 126–150.